

Enciclica Patriarhiei Ecumenice din 1920 din perspectivă lutherană

Andreas MÜLLER¹

Trad. din germană: Pr. Conf. Dr. Habil. Daniel BUDA

Rezumat:

Această lucrare conține o prezentare a enciclicii Patriarhiei Ecumenice emisă în 1920, în care este formulată propunerea pentru crearea unei federații de biserici după modelul Ligii Națiunilor. După o introducere și o prezentare detaliată a contextului istoric al Enciclicii, autorul evidențiază cinci puncte ale conținutului Enciclicii, care au o relevanță deosebită pentru tradiția lutherană. Un ultim capitol tratează impactul istoric al Enciclicii.

Cuvinte-cheie:

Enciclica Patriarhatului Ecumenic, 1920; începutul mișcării ecumenice; preistoria CEC

1. Introducere

Doar foarte puține texte ale Bisericilor Ortodoxe din secolul al XX-lea și-au găsit loc în colecțiile de izvoare bisericești de limbă germană. Enciclica Patriarhiei Ecumenice din anul 1920 este unul dintre aceste texte.² Vestita colecție *Kirchen- und Theologiegeschichte in Quellen* („Istoria bisericească și Istoria teologiei în izvoare”)

¹ Prof. Dr. Andreas Müller, Theologische Fakultät Kiel, Leibnizstr. 4, 24118 Kiel, Tel. 0431 8802391; email: AMueller@kg.uni-kiel.de.

² În acest studiu folosesc textul Enciclicii din Βασιλείου Θ. Σταυρίδου, *Ιστορία της Οικουμενικής Κινήσεως*, Αναλέκτα Βλατάδων 47, Θεσσαλονίκη, 1984, p. 332-336. O excelentă prezentare a cuprinsului Enciclicii și a contextului ei istoric oferă în limba română Daniel Buda, *Bisericile Ortodoxe la începutul secolului al XXI-lea și mișcarea ecumenică*, Sibiu, 2014, p. 61-74. Aici găsim, de asemenea, părți largi din Enciclică traduse în limba română. Cu totul remarcabilă este evaluarea critică a conceptului de *koinonia* care se întâlnește de patru ori în textul enciclicii; vezi p. 70-71.

cuprinde în volumul 4/2 doar acest text de origine ortodoxă.³ În cadrul educației teologice din Germania și în mediul luteran, Enciclica Patriarhiei Ecumenice joacă, așadar, un anumit rol, cel puțin un rol mai mare decât toate celelalte activități ale teologiei ortodoxe din secolul al XX-lea.

În colecția mai sus amintită, textul Enciclicii este prezentat cu un comentariu caracteristic. Acesta sună așa: „Cu aceasta (adică cu această Enciclică) ortodocșii au fost de la început participanți activi la mișcarea ecumenică.”⁴ Editorul a vrut probabil să lămurească faptul că mișcarea ecumenică nu a fost inițiată numai de confesiunea evanghelică. Prin intermediul Ortodoxiei, cea mai importantă Biserică creștină veche a fost parte a acestui proces încă de la început.

Această opinie nu a fost și nu este ceva de la sine înțeles în mediul luteran. Dacă ne uităm în cel mai cunoscut dicționar de istorie bisericească din mediul științific german, anume în *Lehrbuch der Kirchen- und Dogmengeschichte* a lui Wolf-Dieter Hauschild, nu vom găsi nicio trimitere la Enciclica din 1920. Hauschild doar remarcă faptul că Patriarhia Ecumenică a simpatizat în anul 1920 cu ideea unei alianțe între popoare în domeniul politic, ideea asemănătoare cu cea a anglicanilor și a creștinilor americani.⁵ Se pare că el a cunoscut textul enciclicii de la Constantinopol, însă nu-l prezintă cu ajutorul vreunui citat. De asemenea, el nu îi dă o importanță aparte în cadrul mișcării ecumenice.

Ceva asemănător se observă în al treilea volum al noii *Istorie a creștinismului global* (*Geschichte des globalen Christentums*) pe care l-a editat teologul luteran Jens Holger Schjørring din Danemarca în germană și în engleză. Această istorie amintește mai mulți pași din întreaga lume care au avut vreo importanță pentru progresul mișcării ecumenice. În articolul ei din acest volum despre mișcarea ecumenică și pentru fondarea unui creștinism global, Melanie A. Duguid-May citează puțin – cu puțin peste două pagini – din Enciclică. În contextul celor 800 de pagini ale volumului, aceasta este doar o scurtă menționare, dar cel puțin este una care poate fi amintită. Istoricii subliniază faptul că în adunarea cea mai importantă pentru mișcarea ecumenică de la începutul secolului al XX-lea, anume Conferința de la Edinburgh 1910, a dominat prezența anglo-americană. Ea menționează următoarele: „Având în vedere această dominanță anglo-americană din Edinburg, este cu atât mai surprinzător că prima propunere concretă, pentru unitatea tuturor Bisericilor în iubirea creștină a

³ Vezi Hans-Walter Krumwiede și alții, „Neuzeit”, partea a doua, *Kirchen- und Theologiegeschichte in Quellen* IV/2, Neuzeit, Neukirchen-Vluyn ²1986, p. 93-94.

⁴ *Ibid.*, p. 93. Pentru informații generale despre Enciclică în literatura de specialitate germană, vezi Reinhard Slenczka, *Ostkirche und Ökumene. Die Einheit der Kirche als dogmatisches Problem in der neueren ostkirchlichen Theologie*, Forschungen zur systematischen und ökumenischen Theologie 9, Göttingen 1962, mai ales p. 279-282.

⁵ Vezi Wolf-Dieter Hauschild, *Lehrbuch der Kirchen- und Dogmengeschichte II. Reformation und Neuzeit*, Gütersloh, 1999, p. 844.

provenit de la o veche Biserică creștină a Răsăritului, și nu din partea unie Biserici protestante din Vest. [...] Aceasta constă într-o invitație la o relație mutuală și la o cooperare care nu presupunea un acord dogmatic sau o comuniune euharistică deplină.”⁶.

Patriarhia Ecumenică, subliniază Duguid-May, a fost interesată de o organizare permanentă a relațiilor dintre diferitele Biserici și a propus în acest sens modelul ONU. A existat, de asemenea, un interes eclesiologic. Un motiv pentru propunerea Patriarhiei Ecumenice a fost teama că influența creștinismului în societatea de atunci ar putea să fie pierdută.⁷ Deși istoria Consiliului Mondial al Bisericilor nu cuprinde prea multe indicații despre Enciclică, importanța ei este mult evidențiată. Același lucru îl putem constata și în prezentări mai vechi ale istoriei mișcării ecumenice realizate de luterani. Reinhard Frieling o prezintă ca pe un apel timpuriu la unitate. El observă, de asemenea, că Enciclica, exclusiv datorită unor „probleme tehnice”, nu a avut parte de o receptare puternică. Astfel, nu au existat, de exemplu, liste cu adrese ale Bisericilor. Prin urmare, multe confesiuni nu aveau relații cu Bisericile Ortodoxe. În orice caz, Frieling acordă o mare importanță Enciclicii.⁸

Dacă căutăm reacții nemijlocite cu privire la Enciclica, atunci nu vom găsi nimic în protestantismul german. În literatura protestantă contemporană nu există niciun indiciu asupra mesajului Patriarhului. Astfel, căutarea în ziarele bisericești a rămas fără rezultat.⁹ Același lucru este valabil și pentru revistele teologice¹⁰. Importanța acestui text a devenit cunoscută doar mai târziu în cărțile despre istoria mișcării ecumenice. Din dezvoltările ulterioare a devenit clar că Enciclica a jucat un rol important la fondarea Consiliului Mondial al Bisericilor. O primă evaluare a valorii acesteia în mediul german provine de la Nikolaus Zernow în a sa *Istorie a mișcării ecumenice (Geschichte der Ökumenischen Bewegung)*, care a fost publicată de Routh Rouse și Stephen Charles Neill în 1958. Acolo sunt spuse următoarele:

⁶ Melanie A. Duguid-May, „Die ökumenische Bewegung und die Entstehung eines Weltchristentums im 20. Jahrhundert,„ în Jens Holger Schjørring/Norman A Hjelm/Kevin Ward (ed.), *Geschichte des globalen Christentums Teil 3: 20. Jahrhundert*, Die Religionen der Menschheit 34, Stuttgart, 2018, p. 239-292, aici p. 240.

⁷ Duguid-May, p. 241.

⁸ Reinhard Frieling, *Der Weg des ökumenischen Gedankens, Zugänge zur Kirchengeschichte* 10, Göttingen, 1992, p. 50.

⁹ Am cercetat *Allgemeinen Evangelisch-lutherischen Kirchenzeitung*, anul 53 (1920) și în *Christliche Welt* 34 (1920).

¹⁰ Am cercetat *Theologische Literaturzeitung* 45 (1920), care cuprinde în mare parte recenzii, și în *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 1 NF; în *Die Theologie der Gegenwart* 16 (1920); *Kirchliches Jahrbuch* 47 (1920), care se ocupă mai mult cu organizarea Bisericii Evanghelice Germane.

„Această scriere a însemnat o abatere de la obișnuita reținere plină de grijă a ortodocșilor față de Vest și relevă dorința, cel puțin a unora dintre bărbații ierarhiei ei, de a prelua conducerea în mișcarea spre o comuniune mai apropiată.”¹¹

Ceva asemănător se afirmă și în literatura ortodoxă cu privire la mișcarea ecumenică. În cea mai cunoscută monografie ortodoxă cu privire la istoria ei, Basileios Stavrides, de exemplu, afirmă că Enciclica „oferă o Charta pentru poziția pe care linia ortodoxă trebuie să o aibă pe viitor în mișcarea ecumenică”¹².

Cea mai recentă și mai mare apreciere a textului în mediul german a fost publicată în 2014 de tânărul teolog vechi-catolic Thomas Zellmeyer.¹³ După el, textul are o importanță aparte pentru mișcarea ecumenică și pentru relațiile dintre Est și Vest într-o fază grea a istoriei sale.¹⁴ De aceea ar trebui să aruncăm o privire asupra cadrului istoric al Enciclicii.

2. Cadrul istoric al Enciclicii

2.1. Criza politică de după cel de-al Doilea Război Mondial

Primul Război Mondial a fost probabil cea mai mare catastrofă din lumea modernă. El a pus sub semnul întrebării nu numai progresul uman, ci și ideea de stat național. Efortul de a fonda o alinață a popoarelor a fost un răspuns la instabilitatea și lipsa de speranță din epocă. Politicienii au căutat cooperarea și reconcilierea de dragul viitorului civilizației globale.

Politicienii au căutat o nouă ordine inclusiv la nivel regional. Nu am aici în vedere acordul de la Versailles, care probabil că a fost puțin important în Constantinopol, ci mai degrabă situația politică internă a Turciei ca țară care a pierdut războiul.¹⁵ Așa cum se cunoaște în general, situația era haotică atât înainte, cât și după acordul de la Sèvres din august 1920. Constantinopolul s-a aflat, din 1918 până în 1923, sub ocupația puterilor Antantei. În Smirna guvernau grecii din 1919 încoace. În

¹¹ Nikolaus Zernow, „Die Ostkirchen und die ökumenische Bewegung im 20. Jahrhundert”, în Ruth Rouse/Stephen Charles Neill (ed.), *Geschichte der Ökumenischen Bewegung 1517-1948*, partea a doua, Göttingen, 1958, p. 317-358, aici p. 330.

¹² Σταυρίδου, *Ιστορία*, p. 54 (tradus de autor).

¹³ Thomas Zellmeyer, „Ein Beispiel ökumenisch offener Orthodoxie. Die Enzyklika des Patriarchats von Konstantinopel von 1920 an die Kirchen der Welt”, în *ÖR* 63 (2014), p. 372-382.

¹⁴ Νίκου Α. Ματσούκα, *Οικουμενική Κίνηση – ιστορία – θεολογία, Φιλοσοφική και Θεολογική Βιβλιοθήκη*, Θεσσαλονίκη, 1986, p. 220 (tradus de autor): „Aceste scrisori generale (din anii 1902, 1920 și 1952) formează textele fundamentale care din perspectiva lor înviorează istoria mișcării ecumenice atât în mediul ortodox cât și în cel eretodox”. Vezi Σταυρίδου, *Ιστορία*, p. 56.

¹⁵ Pentru cadrul politic al Enciclicii, vezi și Zellmeyer, *Beispiel*, p. 375.

general și pentru Patriarhia Ecumenică a fost într-o situație nesigură.¹⁶ În ianuarie 1920, când a fost publicată Enciclica, nici măcar nu era un patriarh în funcție, ci doar un reprezentant al tronului vacant. Tronul patriarhal nu a fost ocupat între 12 octombrie 1918 și 25 noiembrie 1921. Probabil că a fost necesar pentru Patriarhie să-și găsească aliați și susținere în rândul națiunilor care erau pe atunci ocupanții Constantinopolului, adică în rândul americanilor, englezilor, francezilor și al italienilor. După 1922, adică după „catastrofa micro-asiatică” și după fondarea statului turc modern, situația pentru Patriarhia Ecumenică a devenit foarte dificilă.¹⁷ Patriarhul a plătit pentru rolul său ca etnarh, iar grecoitatea a trecut printr-o perioadă deosebit de dificilă. Bunele relații cu Bisericile din întreaga lume au fost probabil un motiv pentru care Patriarhia Ecumenică nu a fost cu totul scoasă din Constantinopol. De aceea Stefan Zankow, profesor la Facultatea de Teologie din Sofia, a constatat într-o carte despre *Biserica Ortodoxă a Răsăritului din perspectivă ecumenică*, 1946: „Creștinismul a reușit cu greu, în tratatul de pace de la Lausanne din 1923, să alveze scaunul patriarhal de la Constantinopol.”¹⁸

2.2. Eforturi teologice pentru o apropiere a Bisericilor

Dincolo de temele politice, există și un cadru eclezial al Enciclicii, anume mișcarea ecumenică care se afla în dezvoltare și interesul Bisericilor Ortodoxe de a participa la evenimentele legate de aceasta. Aș dori să ilustrez acest aspect prin trei exemple.

Deja în luna aprilie a anului 1911, Alianța Mondială a Studenților Creștini a ținut o conferință în Constantinopol. La aceasta au participat mai mulți ortodocși, printre care greci, ruși, români, bulgari, sârbi, dar și monofiziți, precum armeni, sirieni sau copti.¹⁹ La această conferință a participat, printre alții, și cunoscutul președinte al Alianței John R. Mott, care pe atunci era probabil cea mai importantă voce a ecumenismului din acel timp. El a căutat să intre în contact cu directorul de atunci al Școlii Teologice de la Halki, Germanos Strenopoulos, care l-a convins să înceapă un dialog cu ierarhii Ortodoxiei.²⁰ Aceste eforturi au fost întrerupte de Primul Război Mondial. În același timp, prin intermediul YMCA, mai mulți soldați de diferite confesiuni au ajuns să se cunoască mai bine. S-au creat prietenii între creștini din Vest

¹⁶ Zernow, *Ostkirchen*, p. 317; Klaus Kreiser/Christoph K. Neumann, *Kleine Geschichte der Türkei*, Stuttgart, 2003, p. 377-381; Frieling, *Weg*, p. 147: „Remodelările politice din Balcani și din Orientul Mijlociu au condus la mari tensiuni și pierderi în viața bisericească”.

¹⁷ Zernow, *Ostkirchen*, p. 321.

¹⁸ Stefan Zankow, *Die Orthodoxe Kirche des Ostens in ökumenischer Sicht*, Kirchliche Zeitfragen 17, Zürich 1946, p. 15.

¹⁹ Zernow, *Ostkirchen*, p. 325.

²⁰ Zernow, *Ostkirchen*, p. 325.

și din Est.²¹ Prietenii au fost atât de mari încât a fost discutată chiar și posibilitatea unei euharistii comune *kat oikonomian* cu anglicanii, ca mesaj din partea Patriarhiei Ecumenice din anul 1920 către Londra.²² Cel puțin după război, anglicanii din regiunea care azi se numește Macedonia de Nord au fost împărțâșiți în Biserica Ortodoxă Sârbă, la fel și sârbii care locuiau în Anglia. De asemenea, și patriarhul rus Tihon, potrivit unui raport al Patriarhiei Ecumenice, a permis comuniunea cu anglicanii.²³ În general, anul 1920 a fost un timp al relațiilor vii dintre ortodocși și lumea occidentală.²⁴

Aproape necunoscut în literatura de limbă greacă este decretul despre ecumenism al sinodului rusesc din 1918. În literatura germană se atrage atenția în multe articole ale cunoscutului cercetător Günther Schulz asupra importanței deosebite a sinodului dintre 1917 și 1918 pentru ecumenism. El este de părere că sinodul rusesc a produs unul dintre cele mai importante texte pentru ecumenism din primele decenii ale secolului al XX-lea.²⁵ Chiar dacă decretul din 7/20 septembrie 1918 nu poate fi găsit în actele sinodale publicate, este important pentru a înțelege rolul Bisericii Ortodoxe în contextul internațional și interconfesional. Situația apocaliptică a Bisericii Ruse din anul 1918²⁶ și dialogul cu vechii catolici și cu anglicanii din SUA au condus la redactarea, la 21 iulie/3 august 1918, a unei decizii sinodale cu privire la unitatea Bisericii.²⁷ Aceasta a fost în general prima „Comisie pentru ecumenism” a unui sinod al unei Biserici creștine.²⁸

Acesta a fost dominat de laici însă era condus de episcopi.²⁹ Foarte interesantă a fost poziția lui Anton V. Kartașev în Adunarea din 20 august/2 septembrie 1918. El a constatat sfârșitul unui naționalism limitat și a pledat pentru un orizont european în ceea ce privește temele religioase. Potrivit lui Kartașev, creștinismul ar fi trebuit să fie

²¹ Zernow, *Ostkirchen*, p. 326; 330.

²² Stephen Charles Neill, „Vereinigungs- und Wiedervereinigungspläne 1910-1948”, în Ruth Rouse/Stephen Charles Neill (ed.), *Geschichte der Ökumenischen Bewegung 1517-1948*, partea a doua, Göttingen 1958, p. 52-132, aici p. 108. Vezi, de asemenea, Zernow, *Ostkirchen*, p. 329, care ilustrează, de asemenea, eforturile de a desface unitatea dintre cele două Biserici.

²³ Neill, *Wiedervereinigungspläne*, p. 108.

²⁴ *Ibidem*, p. 108. A existat, de exemplu, un trimis ortodox în același an, la conferința Lambeth.

²⁵ Günther Schulz, „Das Landeskonzil der Orthodoxen Kirche in Rußland 1917/18 und seine Folgen für die russische Geschichte und Kirchengeschichte”, în: *KiO* 42/43 (1999/2000), p. 11-28, aici p. 20.

²⁶ Günther Schulz, „Der Ausschuß für die Vereinigung der Kirchen des Landeskonzils der Orthodoxen Kirche in Rußland 3./16.8. bis 7./20.9.1918”, în *KiO* 39 (1996), p. 70-100, aici p. 73.

²⁷ *Ibidem*, p. 75. Comisia avea 44 de membrii.

²⁸ *Ibidem*, p. 74.

²⁹ *Ibidem*, p. 77.

rădăcina unei reforme a culturii europene.³⁰ Creștinismul și cultura ar fi trebuit să acționeze împreună pentru ca aceasta din urmă să se dezvolte.³¹ Kartașev a căutat adevărata unitate a Bisericii. El ar fi dorit să se înceapă în acest sens cu o comuniune în rugăciunii cu ortodocșii.³²

În rezoluția care a fost redactată de către „comisia pentru ecumenism” s-a explicat că se dorește căutarea unei căi spre unitate cu vechii catolici și cu anglicanii.³³ Textul relevă un interes cu totul deosebit pentru apropierea ecumenică, probabil cel mai puternic înainte de Enciclica Patriarhiei Ecumenice din 1920. Nu a existat pentru ierarhia Rusiei posibilitatea de a emite în mod public rezoluția, pentru că sinodul a fost silit să își încheie lucrările. În orice caz, sinodul a decis în ultimele lui zile că ecumenismul este și rămâne o sarcină importantă a Bisericii Ortodoxe.³⁴ Aceasta a fost deja o decizie foarte importantă, deși această idee nu a primit o bază teologică sau hristologică în timpul sinodului.³⁵

Al treilea exemplu pentru cadrul teologic al Enciclicii au fost dezvoltările din cadrul mediului protestant pentru fondarea unui consiliu mondial al Bisericilor.³⁶ Colegul de neuitat Nikos Matsoukas a avut dreptate atunci când a accentuat faptul că Enciclica a fost primul efort al unei Biserici de a fonda un astfel de Consiliu care „[a animat] toate mișcările de atunci din interiorul protestantismului care prin numeroșii lor reprezentanți concreți au planificat și au avut viziunea unei organizații bisericești energice în cadrul unei vieți sociale pline de acțiune.”³⁷ Au existat însă și mai

³⁰ *Ibidem*, p. 90.

³¹ *Ibidem*, p. 91.

³² *Ibidem*, p. 93.

³³ *Ibidem*, p. 22 ; vezi și Hyacinthe Destivelle, *Le concile de Moscou (1917-1918). La création des institutions conciliaires de l'Église orthodoxe russe*, Paris, 2006, p. 189-193.

³⁴ Schulz, *Ausschuss*, p. 99.

³⁵ *Ibidem*, p. 100.

³⁶ Aceste eforturi din interiorul protestantismului lipsesc cu totul din studiul lui Zellmeyer, *Beispiel* p. 375-376.

³⁷ Ματσούκα, *Οικουμενική Κίνηση*, p. 219 (traducerea autorului), unde el accentuează faptul că, în 1920, Ortodoxia a determinat „pentru prima dată [...] pulsul lumii”. Matsoukas accentuează, de asemenea, în general faptul că Ortodoxia a luat parte la dialogul ecumenic, prin intermediul protestantismului, nu din constrângere (vezi *ibid.*, p. 214-215: „Este greșit din punct de vedere istoric să se afirme că Biserica Ortodoxă a participat la ecumenism din inițiativă protestantă și că prin urmare s-ar fi străduit, din cauza încurajării lui persistente, să-i urmeze acestuia și să-l imite”. Vezi, de asemenea, p. 217, unde el vorbește de prioritatea Patriarhiei Ecumenice în ecumenism. Vezi și Σταυρίδου, *Ιστορία*, p. 56, unde el comentează evaluarea lui Visser t'Hooft cu privire la rolul Enciclicii pentru mișcarea ecumenică.

devreme idei pentru o astfel de fondare, inclusiv în mediul protestant.³⁸ Primul care a vorbit public despre această idee a fost Nathan Söderblom la o întâlnire a 60 de reprezentanți bisericești în anul 1919 în localitatea olandeză Oud Wassenaer, în apropiere de Haga. El susținea atunci fondarea unei federații mondiale pentru cooperare în domeniul practic. De asemenea, el a susținut o exprimare a bazelor unei etici sociale.³⁹ Într-adevăr însă, nu au fost Biserici implicate în susținerea fondării unui astfel de consiliu. Cel puțin o eclesiologie comparabilă a propus Conferința Lambeth a anglicanilor, în același an, însă după Patriarhia Ecumenică. Un prim pas important a fost vizita unei delegații de reprezentanți oficiali ai Bisericii Episcopale din SUA în Europa în anul 1919. Ei au susținut crearea unei Conferințe pentru Credință și Constituție. Patriarhia de Constantinopol, alături de alte Biserici, a fost foarte de acord cu astfel de eforturi.⁴⁰ Pregătirea Enciclicii a avut loc, așadar, în strânsă colaborare cu mediul protestant, chiar dacă acesta a fost singurul document oficial al unei întregi Biserici.

2.3. Problema specială a prozelitismului în rândul ortodocșilor

Cadrul eclezial al Enciclicii este influențat de problema prozelitismului. Încă de la începutul mișcării ecumenice, programele pentru misiune au jucat un rol important. Adesea activitățile de misiune în rândul „păgânilor”, adică a musulmanilor, și a evreilor în Orientul Mijlociu nu au avut succes. Atunci misionarii s-au îndreptat, cu cărți și programe de educare, spre ortodocși. De aceea, pentru Patriarhia Ecumenică, una dintre cele mai mari probleme a fost aceea a apropierei ecumenice de bisericile protestante. În acest timp făceau prozelitism printre ortodocși nu numai catolicii prin uniatiștii lor, ci și protestanții prin așa-numita „misiune între evrei”⁴¹. Friedrich Heyer, profesorul meu de neuitat, a descris toate aceste activități în cartea sa *Die orientalische Frage im kirchlichen Lebenskreis* („Chestiunea orientală în mediile ecleziale”). În această carte el se ocupă nu numai cu misiunea romano-catolică în secolul al XIX-lea, ci și cu misionarii, mai ales cu cei protestanți din Anglia și America.⁴² Nikolaus Zernow observă foarte corect în studiul său despre istoria

³⁸ De aceea Zellmayer, *Beispiel*, p. 372, nu are dreptate când afirmă că prima încercare de constituirea unei federații mondiale a Bisericilor a venit din partea ortodoxă. Ortodocșii au fost însă primii care au avut o astfel de inițiativă ca Biserică sau cel puțin ca Sfânt Sinod.

³⁹ Frieling, *Ökumenische Bewegung*, p. 50.

⁴⁰ Zernow, *Ostkirchen*, p. 329.

⁴¹ Frieling, *Ökumenische Bewegung*, p. 147, vorbește în mod greșit numai despre misionari romano-catolici în această perioadă.

⁴² Friedrich Heyer, *Die Orientalische Frage im kirchlichen Lebenskreis. Das Einwirken der Kirchen des Auslands auf die Emanzipation der orthodoxen Nationen Südosteuropas 1804-1912*, Schriften zur Geistesgeschichte des Östlichen Europa 19, Wiesbaden, 1991, mai ales p. 47-105. Vezi, de asemenea, prezentarea de ansamblu la Zankow, *Orthodoxe Kirche*, p. 62.

mişcării ecumenice din 1958: „Întâlnirile cu Vestul creștin erau rare și de cele mai multe ori neprietenoase. Atât catolicii, cât și protestanții aveau misiuni cu caracter prozelitist în Răsărit, iar aceste încercări care câteodată erau întreținute prin presiune politică au lăsat membrilor Bisericii Răsăritene impresia că întreg Vestul creștin îi este un dușman hotărât.”⁴³

3. Observații cu privire la textul Enciclicii

Până acum am descris în principal istoria faimoasei Enciclicii din 1920. În paragraful următor voi scoate în relief mai multe puncte cu privire la conținutul ei, anume cele care mi se par a fi importante din perspectivă lutherană.

1. Întâi de toate, Enciclica reprezintă, așa cum am reușit noi să constatăm, un important avans bisericesc în vederea constituirii unui consiliu mondial al Bisericilor. Aceasta înseamnă că Consiliul Mondial al Bisericilor este, de asemenea, și un rezultat al eforturilor ortodoxe. Enciclica a fost semnată de douăsprezece persoane care erau membri ai Sfântului Sinod din acea vreme. Autorul principal a fost însă Germanos, episcop de Seleucia, cu numele laic de Strenopoulos.⁴⁴ Atât acesta, cât și ceilalți autori au fost profesori la Școala Teologică de la Halki. În același timp, textul reprezintă un document oficial al sinodului Patriarhiei Ecumenice. El are, așadar, o importanță de primă mărime pentru că el nu este numai o mărturie a angajamentului unor teologi pentru ecumenism, ci și o enclicică sinodală. Pe mine mă impresionează buna cooperare a Sinodului cu teologii în domeniul teologiei ecumenice. Desigur că Germanos de Seleucia a fost în același timp profesor și ierarh. De asemenea, Școala Teologică de la Halki este un institut al Patriarhiei Ecumenice. De la evenimentele din anul 1920 putem să învățăm faptul că ierarhia ortodoxă poate să coopereze strâns cu teologia academică. Împreună pot să dezvolte împreună planuri pentru dezvoltarea teologică, inclusiv în domeniul ecumenismului.

2. În al doilea rând este important că Enciclica a fost adresată către toate Bisericile lui Hristos.⁴⁵ Textul acesteia recunoaște, de asemenea, Bisericile protestante ca parte a Trupului lui Hristos. De aceea se vorbește despre „Biserici – în parte“ (ἐπι μέρους). Se face o diferență între frații din Răsărit și onorabilele Biserici creștine din întreaga lume. Pentru a avea o comuniune mai adâncă lipsește mai ales dragostea Domnului Iisus Hristos. Poziția ortodoxă se deosebește aici, de exemplu, de cea

⁴³ Zernow, *Ostkirchen*, p. 320-321. Vezi, de asemenea, *ibid.*, p. 323.

⁴⁴ Frieling, *Ökumenische Bewegung*, p. 148. Ceilalți autori au fost profesorii de la Școala Teologică de la Halki (Iohannes Evstratiou, *Basileios Stephanides*, Basileios Antoniadis, P. Komnenos), vezi Σταυρίδου, *Ιστορία*, p. 54.

⁴⁵ Σταυρίδου, *Ιστορία*, p. 56, care citează, de asemenea, Raportul Secretarului General al CMB cu privire la Adunarea de la Rodos, 1959; vezi, de asemenea, Zellmeyer, *Beispiel*, p. 373.

romano-catolică, care pe parcursul secolelor XX și XXI s-a îndoit de mai multe ori că confesiunile evanghelice ar fi Biserici.⁴⁶ Poziții asemănătoare s-au găsit mai târziu și în partea ortodoxă în dialogul ecumenic.⁴⁷ Dimpotrivă, Enciclica vorbește de multe Biserici care trebuie să-și găsească calea spre unitate.⁴⁸ Astfel, ele recunosc realitatea sociologică a diversității Bisericilor.⁴⁹ Această poziție se fondează probabil adânc în eclesiologia sinodală ortodoxă. Bisericile ne-ortodoxe par a fi egale cu Biserici locale, care în ciuda diferențelor dogmatice, mai ales după Efes. 4, 15-16, trebuie să lase, printre altele, lipsa de iubire dintre ele. Enciclica nu condiționează deplinul acord dogmatic pentru a recunoaște celelalte Biserici drept confesiuni. Acest lucru este cu totul de înțeles pentru mine ca luteran, care gândește puternic după modelul Bisericilor Răsăritului, care pot, de asemenea, să fie diferite din punct de vedere dogmatic. Concordia de la Leuenberg din 1973 se bazează pe același mod de gândire, însă merge cu un pas mai departe, pentru că practică deja comuniunea euharistică deplină în ciuda diferențelor dogmatice. Decizia Patriarhiei de a recunoaște confesiunile evanghelice ca Biserici a fost o condiție foarte importantă pentru fondarea Consiliului Mondial al Bisericilor. Patriarhia Ecumenică s-a îndreptat spre celelalte Biserici, ca și cum ar fi avut responsabilitate pentru acestea. A cerut susținerea de conferințe ale tuturor creștinilor. Potrivit dreptului canonic, ar fi urmat să se organizeze, în mod asemănător, astfel de conferințe respectiv sinoade de către prima Biserică între egali, între toți ortodocșii. Lipsește însă o dată concretă pentru o astfel de manifestare inter-ortodoxă. Purtarea de grijă a Patriarhiei este însă evidentă. Aceasta înseamnă că Patriarhia Ecumenică consideră alte Biserici ca fiind, din punct de vedere eclesiologic, comparabile cu Bisericile Ortodoxe. O urmare logică a acestui mod de gândire este punctul al treilea:

3. În opinia mea este deosebit de important că o Biserică Ortodoxă pare a fi foarte deschisă pentru metode critice într-un text din anul 1920. Ea postulează cel puțin o cercetare istorică critică a diferitelor decizii dogmatice din Biserici (*απαθής και επί το ιστορικότερον εξέταση των δογματικών διαφορών*).⁵⁰ Patriarhia Ecumenică

⁴⁶ Vezi, de exemplu, Declarația *Dominus Iesus* din anul 2000.

⁴⁷ Vezi Slenczka, *Ostkirche*, p. 284, 286-287.

⁴⁸ De asemenea, Slenczka, *Ostkirche*, p. 279, accentuează această eclesiologie foarte specială a Enciclicii.

⁴⁹ Vezi Zellmeyer, *Beispiel*, p. 381: „Cu aceasta este luată în considerare realitatea sociologico-confesională a multiculturității Bisericilor – cu totul independent de chestiunile dogmatico-eclesiologice.”

⁵⁰ În ciuda tuturor aprecierilor pozitive ale Enciclicii realizate de Zellmeyer, *Beispiel*, p. 381, el nu comentează această dorință a textului după o anumită metodă istorico-critică. Mie mi se pare că această dorință merită să fie remarcată, pentru că apropierea istorico-critică de teme religioase nu este deloc de la sine înțeleasă în Răsărit. Vezi o opinie asemănătoare cu observațiile mele la Slenczka, *Ostkirche*, p. 280.

recunoaște astfel faptul că diferențele dogmatice au fost cauzate printre altele și de decizii de natură istorică. Această cercetare nu este, cel puțin explicit, limitată la dogmele eterodoxe. Chiar dacă textul Enciclicii nu vorbește în mod clar despre o singură tradiție adevărată și dreaptă, totuși probabil că el presupune că acesta se găsește numai în Biserica Ortodoxă. Mă impresionează însă foarte tare faptul că Enciclica nu spune acest lucru în mod explicit. Dimpotrivă, ea lasă loc pentru un dialog între egali, inclusiv pe baza cercetării academice a dogmelor.

4. În al patrulea rând, este important că Enciclica oferă răspunsuri la problemele contemporane ale lumii de atunci.⁵¹ Potrivit textului acesteia, Biserica Ortodoxă păstrează nu numai tradiția cea veche, ci caută, pe baza ethosului creștin, să dea răspuns inclusiv la întrebările lumii contemporane. Enciclica reacționează explicit la urmările Primului Război Mondial. Urmările acestuia sunt de ordin spiritual: Sunt amintite, de exemplu, libertatea și emanciparea cărnii și disprețul față de idealurile înalte. În acest sens, Enciclica se concentrează pe dezvoltări concrete, precum creșterea alcoolismului. Pentru lupta împotriva unor astfel de fenomene, ea postulează cercetări comune și cooperarea dintre Bisericile creștine. Pe mine mă impresionează faptul că Patriarhia Ecumenică, pe lângă propriile probleme, căuta o cale de rezolvare a problemelor lumii contemporane. În anii care au urmat, Ortodoxia a criticat adesea CMB pentru faptul că s-a ocupat prea des cu probleme politice și contemporane. La începutul angajamentului ei în cadrul mișcării ecumenice, Patriarhia Ecumenică a vrut cel puțin ca problemele contemporane ale lumii să fie rezolvate alături de celelalte Biserici, chiar dacă acestea au fost în mare parte probleme care au apărut datorită unor greșeli legate de viața spirituală corectă.

5. În al cincilea rând, multe dintre propunerile Patriarhiei Ecumenice pentru o viitoare cooperare a Bisericilor au fost doar pași mici, care însă s-au dovedit a fi foarte importanți pentru apropierea diferitelor Biserici. Multe dintre aceste propuneri au fost implementate în anii care au urmat în mediul ortodox, unele cu mari greutate, precum, de exemplu, preluarea calendarului gregorian în anul 1923. Contactul dintre facultățile de teologie⁵² este astăzi, de exemplu, ceva de la sine înțeles, la fel și schimbul de studenți. Cel puțin în Germania, astăzi, este permisă nu numai folosirea de capele și de cimitire pentru eterodoși, ci, cel puțin în ceea ce-i privește pe evanghelici și pe romano-catolici, inclusiv folosirea bisericilor pentru rugăciuni și liturghii ortodoxe, acolo unde este nevoie. Există, de asemenea, o înțelegere pentru încheierea de căsătorii mixte, așa cum a propus Enciclica. Aceasta a creat un spirit de apropiere și cooperare, care a avut mai întâi de toate numeroase și importante urmări în practica creștină și bisericească, nu

⁵¹ Zellmeyer, *Beispiel*, p. 373.

⁵² Zellmeyer, *Beispiel*, p. 381, laudă foarte această propunere cu privire la schimburile academice.

numai la nivel global, ci și local. În aceasta constă importanța aparte a Encliciei, deci nu numai în susținerea de conferințe regulate⁵³ și în susținerea fondării CMB.

4. Urmările Encliciei

Nu poate fi constatată o receptare imediată a textului Encliciei în mediile largi ale Bisericilor ne-ortodoxe.⁵⁴ Un motiv în acest sens a fost probabil, așa cum a observat Reinhard Frieling, „problemele tehnice” ale vremii de atunci.⁵⁵ Chiar dacă Enciclica nu a fost deloc citată în mediul protestant de atunci, ea a jucat un rol deja în cercurile ecumenice din anul 1920.⁵⁶ În cadrul pregătirilor unei conferințe pentru Credință și Constituție (*Faith and Order*) din Geneva, Germanos de Seleucia a participat alături de o mare delegație ortodoxă.⁵⁷ Arhiepiscopul suedez Nathan Söderblom a invitat delegația, în calitate de gazdă, la o Adunare a Creștinismului Practic (*Life and Work*). Mitropolitul a accentuat faptul că ierarhia Bisericii Ortodoxe ar saluta crearea unui consiliu mondial al Bisericilor. El a confirmat faptul că planurile pentru un astfel de consiliu sunt aceleași precum cele care se găsesc în Enciclica Patriarhiei Ecumenice, care a propus crearea unui consiliu mondial al Bisericilor pentru rezolvarea problemelor de practică bisericească.⁵⁸

În cadrul adunărilor ecumenice de la Geneva, 1920, și Helsingborg, 1922, s-a ajuns la o apropiere a Bisericilor fără a se purta discuții de natură dogmatică. Mai ales protestanții precum Hermann Kappler au observat că dogmaticul separă, iar practicul unește.⁵⁹ Partea ortodoxă s-a exprimat mai clar și a subliniat că unitatea poate să se realizeze până la urmă numai pe baza unei credințe comune a celor șapte sinoade ecumenice ale Antichității târzii. Germanos Strenopoulos a observat următoarele, în vremea când era mitropolit de Thyteira, la conferința pentru Credință și Constituție de

⁵³ Zellmeyer, *Beispiel*, p. 382.

⁵⁴ Zellmeyer, *Beispiel*, p. 379.

⁵⁵ Vezi Frieling, *Geschichte*, p. 50, și Zellmeyer, *Beispiel*, p. 379-380.

⁵⁶ Vezi a. και Ευαγγέλια Βαρέλλα, *Διορθόδοξοι και Οικουμενικοί σχέσεις του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατά τον Κ' αιώνα, Άναλέκτα Βλατάδων, Θεσσαλονίκη*, 1994, p. 162: „Dimpotrivă, această cooperare a Fanarului cu mișcările Credință și Constituție și Creștinism practic au fost substanțiale. Ea se bazează pe faimoasa Enciclică din 1920, fără a exploata pe deplin cuprinsul și tezele ei.” (traducerea autorului).

⁵⁷ Zernow, *Ostkirchen*, p. 330.

⁵⁸ Vezi Nils Karlström, „Die Bewegungen für Internationale Freundschaftsarbeit und Praktisches Christentum, 1910-1925”, în Ruth Rouse/Stephen Charles Neill (ed.), *Geschichte der Ökumenischen Bewegung 1517-1948. Zweiter Teil*, Göttingen, 1958, p. 133-180, aici p. 175.

⁵⁹ Vezi Hauschild, *Kirchengeschichte*, p. 844.

la Lausanne din 1927: „Unitatea în credință [reprezintă] cea mai nobilă condiție pentru reunificarea Bisericilor [...]”⁶⁰

Concentrarea pe credința comună pentru reunificarea Bisericilor, care nu a fost puternic subliniată în Enciclica din 1920, a devenit cu timpul tot mai importantă datorită dialogului inter-ortodox. Atât rușii, cât și bulgarii au subliniat necesitatea discutării chestiunilor dogmatice, în vreme ce Patriarhia Ecumenică, în Enciclică, dar și după aceea, a arătat interes pentru cooperarea dintre Biserici și pentru teme de practică bisericească.⁶¹

Enciclica din 1920 a fost în consecință numai un prim pas al participării ortodocșilor la mișcarea ecumenică.⁶² Calea exactă a participării trebuia să fie discutată în detaliu între ortodocși, așa cum a subliniat Patriarhul Joachim al III-lea în 1902 într-o primă încurajare de a lua contact cu Bisericile ne-ortodoxe.⁶³ Au fost într-adevăr multe reacții pozitive la Enciclică în mediul ortodox.⁶⁴ Enciclica din 1920 a fost un pas necesar pentru ca ortodocșii să facă progrese semnificative pe această cale.

Din punct de vedere luteran, regret că eclesiologia Enciclicii nu a fost cel puțin avută în vedere în luările de poziție ulterioare ale Bisericilor Ortodoxe. Dimpotrivă, Ortodoxia s-a îndepărtat mult de poziția ei de atunci. Odată cu declarația Bisericilor Ortodoxe de la Evanston, 1954, aceasta s-a mișcat, la cel mai înalt nivel, într-o altă direcție.⁶⁵ Pentru viitorul unirii Bisericilor este o importantă întrebare dacă Enciclica din 1920 a fost doar un eveniment trecător în istoria Patriarhiei Ecumenice sau baza pentru un nou pas important în ceea ce privește porunca Domnului ca noi, toți creștinii, să fim una.

⁶⁰ Zernow, *Ostkirchen*, p. 331. Vezi ceva mai detaliat pagina următoare: „Biserica Ortodoxă reprezintă ideea că o reunificare este posibilă numai pe baza mărturisirii și credinței comune a Bisericii celei vechi și nedespărțite a celor șapte sinoade ecumenice din primele opt secole...”

⁶¹ S. Zernow, *Ostkirchen*, p. 332.

⁶² Vezi Βαρέλλα, *Σχέσεις*, p. 165: „Importanța Enciclicii din 1920 este până astăzi, după zece decenii, la fel de evidentă precum mesajele ei de bază. Cele mai multe propuneri ale Fanarului formează de atunci parametrii hotărâtori ai activității armonice a celor mai importante organe interconfesionale.” (traducerea autorului).

⁶³ Vezi Frieling, *Geschichte*, p. 148: „Desigur, circulara nu a putut risipi imediat toate rezervele legate de ‚Occident’ din cadrul Ortodoxiei. Contactul ecumenic a fost cel care, prin călătorii și studii cei mai mulți dintre ortodocși au venit în contact cu creștinii și bisericile neortodoxe, ocazii pe care nu le-au avut până atunci.”

⁶⁴ Vezi Βαρέλλα, *Σχέσεις*, p. 164-165. Biserica Ortodoxă Română a accentuat, de exemplu, că adevărul ortodox trebuie să fie păstrat neatins.

⁶⁵ Slenczka, *Ostkirche*, p. 279, subliniază faptul că problemele dogmatice au devenit tot mai clare în dialogul ecumenic. Cu privire la Evanston, vezi p. 287. Aici, Bisericile eterodoxe nu mai sunt numite biserici. Ele sunt caracterizate mai degrabă drept comunități. Relația lor cu Biserica lui Iisus Hristos nu este clar descrisă; vezi *ibid.*, p. 289.